

Михайло Михайлович КСЕНОФОНТОВ

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник завідувача відділу проблем галузевого і територіального управління,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Анатолій Васильович ІВАНЬКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної економіки,
заслужений працівник сільського господарства України,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»

**ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ:
ЕТАПИ, ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ, МЕХАНІЗМИ**

Ксенофонтов, М. М. Деретуляція господарської діяльності в аграрному секторі економіки: етапи, галузеві особливості, механізми [Текст] / Михайло Михайлович Ксенофонтов, Анатолій Васильович Іванько // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 122-127. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей реформування управління аграрним сектором в Україні в контексті децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. Мета роботи полягає у характеристиці етапів, галузевих особливостей та механізмів дерегуляції в галузях аграрного сектору економіки. Використано наступні методи: аналізу і синтезу, аналогій, експертний, метод функціонального аналізу. Результатом статті є узагальнення закономірностей зміни ставлення держави до ринкової економіки із виокремленням чотирьох характерних етапів еволюції ролі держави: перший – вільний розвиток ринку і відповідно ліберальна політика держави щодо економічного розвитку (до «великої депресії» 30-х років ХХ століття); другий – антикризова політика в період «великої депресії» та Другої світової війни (до 50-х років ХХ ст.); третій – політика активізації розвитку в умовах післявоєнного економічного підйому (до 80-х років ХХ ст.); четвертий – політика дерегуляції в умовах спаду темпів економічного розвитку (в нинішній період). Охарактеризовано три групи галузей відносно особливостей здійснення дерегуляції: потенційно конкурентні, галузі природних монополій, сегмент державного сектору та визначено наближеність аграрного сектора до потенційно конкурентних галузей. Підкреслено доцільність урахування світового досвіду при реформуванні управління аграрним сектором при використанні механізмів дерегулювання: лібералізації бар'єрів доступу на ринок, приватизації, контрактації.

Результати можуть бути використані в процесі обґрунтування механізмів реформування управління галузями аграрного сектора економіки України.

Ключові слова: управління; дерегуляція; реформування; аграрний сектор; механізм; ефективність.

Mykhailo Mykhailovych KSENOFONTOV

PhD in Economics,
Senior Staff Scientist,
Deputy of Head,
Department of Problems of Branch and Territorial Governance,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

Anatolii Vasylyovych IVANKO

PhD in Economics,
Assistant Professor,
Department of Agrarian Economics,
Honoured Worker of Agriculture of Ukraine
Separated Subdivision of National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute"

DEREGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY: STAGES, BRANCH PECULIARITIES, MECHANISMS

Abstract

The subject of the article is to study the peculiarities of reforming of agrarian sector in Ukraine in the context of decentralization of authorities and deregulation of economic activity. The aim of the article is to make a characteristics of stages, industry features and mechanisms of deregulation in branches of agricultural sector. Method of analysis and synthesis, analogies, expert method, methods of functional analysis are used in the article. The result of the article is to generalize the regularities of change of state attitude to market economy and to allocate four stages of evolution of role of the state: first stage includes free development of the market and respectively liberal politics of the state concerning the economic development (until «great depression» of 30-s of the twentieth century); second stage includes anti-crisis policy in the period of «great depression» and Second world war (until 50-s of the twentieth century); third stage foresees the enhance policy development in a post-war economic recovery (until 80-s of the twentieth century); forth stage iclides deregulation policy in a recession in economic development (the current period). Three groups of branches regarding peculiarities of deregulation are charecterized: potentially competitive, branches of natural monopolies, a segment of state sector. It has been defined the proximity of the agricultural sector to a potentially competitive industry. It has been underlined the expediency of consideration of international experience in reforming of governance of the agricultural sector with use of mechanisms of deregulation: liberalization of market access barriers, privatization, contracting. The results can be used in the process of substantiation of mechanisms of reform governance of the agricultural sector of Ukraine.

Keywords: *governance; deregulation; reforming; agricultural sector; mechanisms; effectiveness.*

JEL classification: L44

Вступ

Підвищення ефективності функціонування економіки та дієвості системи управління викликає все більше зацікавлення у світі. Практика економічного розвитку доводить відсутність універсальних управлінських механізмів розвитку. Загалом дієвість механізмів відрізняють залежно від стану економіки – на етапі підйому виправдовують себе одні, а на етапі спаду - інші механізми.

З кінця 80-х років минулого століття у світі спостерігається падіння темпів економічного розвитку, що спричинило проблеми в економіці. Це обумовило зосередження уваги урядів провідних країн на можливостях здійснення децентралізації влади та перегляду державних функцій. У цьому відношенні також слід наголосити на відсутності універсальної моделі децентралізації, процеси та процедури якої мають відмінності в різних країнах і залежать від цілей, завдань реформування та специфіки побудови організаційної структури управління за її різними рівнями. Тому актуальним при реформуванні економіки України і вітчизняного аграрного сектора є визначення закономірностей децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності в країнах світу й визначення більш придатних механізмів здійснення вказаного реформування.

У кінці ХХ ст. питання зменшення зарегульованості управління економікою та його лібералізації і дерегуляції стало на питанні денному і різною мірою висвітлювалось багатьма авторами. Однією з наукових шкіл, в яких активізація економіки пов'язувалась з її лібералізацією, є Чиказька економічна

школа та її представники М. Фрідман (Milton Friedman) [1], Г. Демсец (Harold Demsetz) [2], Дж. Стиглер (George Joseph Stigler) [3], Ф. Х. Найт (Frank Hyneman Knight) [4], Р. Познер (Richard Allen Posner) [5].

Серед багатьох фахівців, які присвятили свою увагу дослідженню питань реформування управління економікою, в тому числі - через дерегуляцію, слід назвати також таких учених, як Д. Осборн (Osborne David), Т. Геблер (Ted Gaebler) [6], Т. Пітерс (Thomas J. Peters), Р. Уотермен (Robert H. Waterman) [7], Ж. Е. Лейн (Jan-Erik Lane) [8], В. Смалькис, Г. Бубнис [9], Е.Н. Калмичкова, Н. М. Розанова [10], Кропивко М.Ф., Ксенофонов М.М. [11] та багато інших. Однак актуальністю відзначається поглиблення досліджень у напрямі визначення більш доцільних механізмів дерегуляції в окремих галузях економіки, в тому числі - і в галузях аграрного сектору.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає у характеристиці галузевих особливостей дерегуляції господарської діяльності, зокрема у визначенні її напрямів та механізмів у галузях аграрного сектору економіки.

Завдання статті:

- узагальнити особливості еволюції розвитку ринкової економіки з виокремленням характерних етапів державної політики щодо ринку;
- класифікувати наявну сукупність галузей економіки до визначеної кількості груп відносно особливостей здійснення дерегуляції;
- охарактеризувати механізми здійснення дерегуляції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією із загальноновизнаних закономірностей проведення реформ у провідних країнах світу останніми десятиріччями було проведення дерегуляції господарської діяльності. Питання дерегуляції обрано одним з ключових питань здійснення реформ і в Україні. У цьому випадку доцільним є: уточнення змістової суті процесів дерегуляції; з'ясування галузей, у яких за рахунок дерегуляції вдалось досягти кардинального покращення в країнах світу; з'ясування доцільності та спрямованості проведення дерегуляції в окремих галузях аграрного сектора України.

Як преамбулу з'ясування суті дерегуляції, доцільно розглянути загальні закономірності еволюції економічних процесів у світі та зміну ролі держави відносно економічних процесів. Загалом економічні тенденції протягом останніх століть характеризувались різноманітністю, суперечливістю, різноспрямованістю. Залежно від особливостей їх прояву відбувалась і зміна ролі держави. Більш глибокому розумінню суті економічних процесів сприятиме виокремлення характерних етапів розвитку економіки з визначенням факторів, які обумовлюють специфіку кожного етапу та відповідних дій економічних агентів.

Етапи залежать від класифікаційної ознаки. У нашому випадку за основу взято роль держави відносно ринку. За такою критеріальною ознакою умовно можна окреслити чотири узагальнені етапи:

- перший – вільний розвиток ринку і відповідно ліберальна політика держави щодо економічного розвитку (з XVIII ст., промислової революції в Англії до «великої депресії» 30-х років XX століття). Наслідком цієї політики максимального невтручання держави в економіку стала криза 30-х років. Науковою базою, за постулатами якої здійснювалось управління, була класична економічна теорія, обґрунтована Адамом Смітом та його послідовниками;
- другий – (з 30-х років – по 50-ті роки XX ст.) – кризовий період економічного розвитку, що збігся з «великою депресією» та Другою світовою війною. Це обумовило посилення ролі держави щодо впливу на суспільно-економічні процеси та перехід до регульованого ринку, коли в різних країнах відпрацьовувались моделі керованого ринку. Однією з перших економічних теорій, що була покладена в основу регулювання, була кейнсіанська, яка, зокрема, була використана 32 Президентом США Ф. Д. Рузвельтом у програмі реформ «Новий курс»;
- третій – (з 50-х років – до 80-х років XX ст.) – період післявоєнного економічного підйому. Зростання матеріальної основи добробуту націй обумовило актуальність розгляду особливостей використання обмежених ресурсів в економіці та порядку розподілу створюваних благ, що під різними кутами розглядалось в різних теоріях, серед яких слід назвати теорію суспільного добробуту, теорію загальної економічної рівноваги, теорію соціального ринкового господарства;
- специфіку четвертого етапу (з 80-х років XX ст. – до нинішнього часу) визначили дві непов'язані тенденції – спад темпів економічного розвитку та передачу частини державних повноважень за рахунок дерегуляції. Спад темпів економічного розвитку супроводжувався поширенням деструктивних процесів в економіці, зростанням безробіття, зменшенням рівня добробуту населення. Розвиток зазначеної тенденції означав неможливість держав у повному обсязі виконувати взяті до цього на себе соціальні зобов'язання перед своїми громадянами. Відповідно до зазначеного уряди багатьох держав шляхом дерегуляції господарської діяльності та децентралізації влади зняли з себе частину повноважень і відповідальності. З іншого боку, поширення процесів

економічної глобалізації та зростання кількості транснаціональних корпорацій прискорили інтернаціоналізацію світової економіки. Це обумовило потребу передачі частини функцій національних урядів держав у виконання міжнародним структурам.

З тенденцією спаду темпів економічного розвитку в різних країнах світу збіглася тенденція поглиблення демократії та формування громадянського суспільства. Остання супроводжувалась обґрунтуванням та реалізацією процесів децентралізації управління. Цей процес як процес часткової передачі повноважень від центрального уряду до органів місцевого самоврядування на місцях щодо вирішення питань місцевого розвитку надзвичайно складний. Детальний його розгляд потребує уточнення специфіки розподілу повноважень з питань фінансів, звітності, регулювання, контролю, що передбачає оптимізацію взаємовідносин між різними рівнями влади.

З політичної точки зору, децентралізація спрямована на підвищення ефективності державного управління та якості життя населення. Одним з визначальних моментів децентралізації є посилення активності місцевого самоврядування за рахунок розширення його повноважень, що дозволить підвищити рівень врахування місцевих потреб через залучення до процесів управління широкого кола громадян на місцях, у тому числі - і в напрямку вирішення господарських питань. Із суспільної точки зору, завдяки децентралізації досягається підвищення ефективності управління в державі та виправдання сподівань населення на отримання більш якісних суспільних послуг.

Проведення децентралізації обумовлено економічними причинами. Виконання взятих на себе в повному обсязі зобов'язань стає утрудненим за умов економічного спаду і стає значною економічною проблемою на національному рівні. Вирішення проблем місцевого характеру на цьому рівні є менш витратним через усвідомлення на ньому всіх особливостей останніх.

При викладі сутності дерегулювання можна використати підхід Е. Н. Калмицької та Н. М. Розанової, які це поняття трактують наступним чином: «Дерегулювання насправді означає не зменшення ступеня впливу держави на економіку, як це зазвичай неправильно розуміють, а радше зміну форми подібного впливу» [10, с. 136].

Поява ліберальних концепцій реформування економіки зумовило і відповідні концепції управління, серед яких концепція «нового публічного менеджменту» (new public management) та «публічного управління» (public governance). З точки зору теорії організації, концепція «нового публічного менеджменту» (НПМ) характеризується двома ключовими моментами: 1) активізацією нижніх ієрархічних рівнів управління в державних організаціях; 2) зміну акцентів із внутрішньої побудови організації на налагодження її взаємовідносин із зовнішнім середовищем. Ємнісно концепцію НПМ можна охарактеризувати як три літери «е»: економія, енергійність та ефективність. До її характерних представників зараховують Д. Осборна (Osborne David), Т. Геблера (Ted Gaebler), Т. Пітерса (Thomas J. Peters), Р. Уотермена (Robert H. Waterman) та ін. [6; 7]. У практичному державному управлінні ідеї «нового публічного менеджменту» реалізовувались у Великобританії урядом М. Тетчер та в США адміністрацією 40-го Президента США Рональда Рейгана.

Основним аргументом критики у бік прихильників концепції НПМ було несприйняття підходу щодо повного перенесення управлінських інструментів у приватному бізнесі у сферу державного управління, що зумовило формування поміркованої концепції реформування управління, такої, як «публічне управління» (public governance). Ця концепція ще не повністю сформована, але питання активізації управління, підвищення підприємливості державних службовців, забезпечення стандартів надання суспільних послуг та інші в ній багато в чому збігаються з концепцією НПМ. До її прихильників належать Г. Бубніс, Ж.Е. Лейн (Jan-Erik Lane), В. Смалькіс та багатьох ін. [8-9].

При розгляді доцільності дерегуляції в будь-якій галузі економіки слід урахувати закономірності запровадження цього інструменту в інших галузях інших країн. Так загальну сукупність галузей відносно здійснення дерегуляції можна поділити на три узагальнені групи:

- потенційно конкурентні галузі, налагодження дієвого конкурентного середовища в яких є доцільним. Передусім – це різні галузі промисловості та послуг, зокрема інфраструктура фінансового ринку;
- галузі природних монополій, у яких налагодження традиційного конкурентного середовища є ускладненим унаслідок їх технологічно обумовлених характеристик функціонування. Підвищення ефективності цих галузей за рахунок дерегуляції потребує державного супроводу та моніторингу з метою недопущення зростання витрат або погіршення якості послуг у процесі організаційної реструктуризації галузі;
- сегмент державного сектору в різних галузях, що може бути побудований на основі гарантованих державою поставок ресурсів або закупівель виробленої продукції. Дерегуляцію в такому сегменті економіки доцільно здійснювати шляхом переходу до контрактних відносин з приватними агентами на вільному ринку.

Галузі агропромислового виробництва мають відношення до першої визначеної групи – тобто це потенційно конкурентні галузі. Аналіз світового досвіду показує, що проведення дерегуляції в цих галузях має ґрунтуватись на інструментах лібералізації бар'єрів доступу на ринок.

Однією з характерних рис розвитку сучасних демократично організованих суспільств є політична децентралізація, яка виявляється в здійсненні певної частини публічної влади самостійними від держави суб'єктами, не пов'язаними відносинами підпорядкування. Ступінь самостійності при цьому визначається тим, що вони належать або до органів державної влади суб'єктів федерації (у державах з федеративним устроєм), або до органів відносно самостійного виду публічної влади – місцевого самоврядування. Децентралізація публічної влади при цьому постає як відчуження певної частини державної влади або державоподібним утворенням (суб'єктам федерації), що закріплюється відповідними нормами федеральної конституції, або самоврядним утворенням із закріпленням цього відчуження як у конституціях, так і (здебільшого) в поточному законодавстві.

Безумовно, визнається необхідність переосмислення функцій державного управління на посткомуністичному просторі з огляду на попередню практику надцентралізації публічного управління. У цьому плані викликає зацікавлення процес реформування державного управління в Польщі, що був здійснений на засадах субсидіарності.

У різних країнах у процесі дерегулювання більшою мірою використовувались наступні механізми:

- лібералізація бар'єрів доступу на ринок;
- приватизація – переведення підприємств державної форми власності в приватну;
- контрактація – заміна бюрократизованих державних поставок вільними контрактними відносинами з приватними агентами.

Дерегулювання становить собою зміну ролі держави в процесі реорганізації галузей. Специфіка децентралізації як відчуження частини державної влади зумовлює необхідність поділу суспільно значущих потреб та інтересів на ті, задоволення яких є функцією винятково держави, і ті, практична реалізація яких може бути передана іншим суб'єктам. Тільки внаслідок такого чіткого поділу держава може передати іншим суб'єктам здійснення значної частини другорядних для себе, але суспільно необхідних (а для певної частини суспільства – у край необхідних) функцій. Звільнення держави від здійснення цих функцій сприяє стабілізації державного управління, оскільки практична реалізація низки суспільно необхідних функцій наближається до споживача публічних послуг, а з держави знімається відповідальність за здійснення окремих функцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Результатом статті є узагальнення закономірностей зміни відношення держави до ринкової економіки із розмежуванням чотирьох характерних етапів еволюції ролі держави: перший – вільний розвиток ринку і відповідно ліберальна політика держави щодо економічного розвитку (до «великої депресії» 30-х років ХХ століття); другий – антикризова політика в період «великої депресії» та Другої світової війни (до 50-ті роки ХХ ст.); третій – політика активізації розвитку в умовах післявоєнного економічного підйому (до 80-х років ХХ ст.); четвертий – політика дерегуляції в умовах спаду темпів економічного розвитку (в нинішній період). Класифіковано загальну сукупність галузей економіки до трьох груп відносно особливостей здійснення дерегуляції: потенційно конкурентні, галузі природних монополій, сегмент державного сектору - та визначено наближеність аграрного до потенційно конкурентних галузей. Обґрунтовано доцільність урахування світового досвіду в процесі реформування управління аграрним сектором при використанні механізмів дерегулювання: лібералізації бар'єрів доступу на ринок, приватизації, контрактації.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку більш доцільних механізмів дерегуляції в процесі реформування управління галузями аграрного сектору економіки України.

Список літератури

1. Фридман, М. Капіталізм и свобода [Текст] / Фридман М. ; пер. с англ. – М. : Новое изд-во, 2006. – 240 с.
2. Demsetz, H. Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy [Текст] / H. Demsetz – The Journal of Law and Economics. – Vol. 16, № 1 (Apr., 1973).– P. 1–9.
3. Stigler, G. J. The Organization of Industry [Текст] / Stigler G. J. – Homewood, R. D. Irwin, 1968. – 328 p.
4. Найт, Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль [Текст] / Ф. Х. Найт ; пер. с англ. – М. : Дело, 2003. – 360 с.
5. Posner, R. A. Natural Monopoly and its Regulation [Текст] / R. A. Posner. – Washington DC., Cato Institute, 1999. – 115 p.
6. Osborne, D. Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector [Текст] / D. Osborne and T. Gaebler. – Reading, Mass. : Addison- Wesley, 1992. – 427 p.

-
7. Peters, T. J. In search of excellence (lessons from America's best-run companies) [Текст] / Т. J. Peters, R. H. Waterman. – Harper & Row, Publishers, New York. – 360 p.
  8. Lane, J.-E. Osborne's Trilogy: A Critique of the Management Philosophy of David Osborne [Текст] / J.-E. Lane. – Halduskultuur, 2006. – Vol. 7. – P. 6–14.
  9. Смалыкис, В. Новый публичный менеджмент и модернизация управления [Электронный ресурс] / В. Смалыкис, Г. Бубнис // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 1. – С. 21–28. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Трду_2010_1_5.pdf.
  10. Калмычкова, Е. Н. Дерегулирование, приватизация и развитие конкуренции [Текст] / Е. Н. Калмычкова, Н. М. Розанова // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2004. – № 1. – Т. 2. – С. 130–142.
  11. Кропивко, М. Ф. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності [Текст] / М. Ф. Кропивко, М. М. Ксенофонов, Н. В. Хміль. – Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 5–14.

References

1. Fridman, M. (2006). Kapitalizm i svoboda. Moscow : Novoe izd-vo.
2. Demsetz, H. (1973). Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy. The Journal of Law and Economics, 16(1), 1–9.
3. Stigler, G. J. (1968). The Organization of Industry. Homewood, R. D. Irwin.
4. Najt, F. H. (2003). Risk, neopredelennost' i pribyl' Moscow : Delo.
5. Posner, R. A. (1999). Natural Monopoly and its Regulation. Washington DC., Cato Institute.
6. Osborne, D. & Gaebler, T. (1992). Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. Reading, Mass. : Addison- Wesley.
7. Peters, T. J. & Waterman, R. H. (n.d.). In search of excellence (lessons from America's best-run companies). Harper & Row, Publishers, New York.
8. Lane, J.-E. (2006). Osborne's Trilogy: A Critique of the Management Philosophy of David Osborne. Halduskultuur, 7, 6–14.
9. Smal'kis, V. & Bubnis, G. (2010). Novyj publichnyj menedzhment i modernizacija upravlenija. Teorija ta praktika derzhavnogo upravlinnja, 1, 21–28. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Трду_2010_1_5.pdf.
10. Kalmychkova, E. N. & Rozanova, N. M. (2004). Dereregulirovanie, privatizacija i razvitie konkurencii. Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta, 1 (2), 130–142.
11. Kropyvko, M. F., Ksenofontov M. M., Khmil N. V. (2015). Napriamy udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia ahrarnym sektorom v umovakh detsentralizatsii vlady ta derehuljatsii hospodarskoi diialnosti. Ekonomika APK, 3, 5–14.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015 р.